

Morfologi: Ordklasser og bøjningsformer

Dette kapitel handler om morfologi, dvs. om ordenes former og ordenes opdeling i ordklasser.

Sprog består af ord. Når vi skriver, sætter vi mellemrum mellem ordene. Når vi læser, er det derfor let at se hvor grænsen går mellem de enkelte ord. I talt sprog er grænsen mellem ordene ikke lige så tydelig. Det er en af grundene til at det er lettere at stave sig gennem en tekst på et fremmed sprog end at forstå hvad nogen siger. Og det er derfor børn kan tro at det hedder **fluenza**, når de har hørt en voksen sige **jeg har influenza**; de opfatter sætningen som **jeg har en fluenza**.

Ord er enheder der har en betydning, og som kan klassificeres og bøjes. F.eks. er **bog** et ord med en bestemt betydning, det kan klassificeres som et substantiv (navneord), og det kan optræde i forskellige *bøjningsformer* som f.eks. **bogen** eller **bøgernes**.

Der findes i alt ti *ordklasser*, der ofte grupperes således:

nominale ordklasser	verber	øvrige ordklasser
substantiver (navneord) artikler (kendeord) adjektiver (tillægsord) pronominer (stedord)	verber (udsagnsord)	adverbier (biord) præpositioner (forholdsord) konjunktioner (bindeord) numeraler (talord) interjektioner (udråbsord)
typiske egenskaber: bøjning i køn og tal bøjning i kasus	typiske egenskaber: bøjning i tid bøjning i person og tal	typiske egenskaber: ingen bøjning

I de følgende afsnit ser vi på ordklasserne en ad gangen. Ordklassen artikler får dog ikke et selvstændigt afsnit, men behandles i forbindelse med substantiver. Kapitlet afsluttes med et afsnit om hvordan ord kan sættes sammen til større enheder (sammensatte ord) og skilles ad i mindre dele (*morfemer*).

1. Substantiver (navneord)

Substantiver (navneord) betegner typisk *levende væsener, ting og begreber*:

Man kan tit sætte **en** eller **et** foran et substantiv: **en kaptajn**, **et næb**. Somme tider regnes *proprier* (egennavne) med til substantiverne:

Begreber: glæde, klasserumskultur, beslutsomhed

Sofie tager til Malta med Andreas

De "almindelige" substantiver kaldes da for *appellativer* (fællesnavne).

1A. Substantivernes køn

På nogle sprog har substantiverne *køn* (genus). På dansk er der to køn: *fælleskøn* (ord der kan kombineres med **en**, **den**) og *intetkøn* (ord der kan kombineres med **et**, **det**). Her er nogle eksempler:

fælleskøn: **en** lampe, **hammeren**, **den** grimme ælling

intetkøn: **et** nummer, **stedet**, **det** grønne bord

På latin er der tre køn: *maskulinum* (hankøn), *femininum* (hunkøn) og *neutrum* (intetkøn). Sådan er det også på tysk. På fransk, spansk og italiensk er der to: *maskulinum* og *femininum*. På engelsk har alle ord samme køn. Det er bekvemt for mennesker der skal lære engelsk (hvordan det?).

I middelalderen var der tre køn på dansk. Fælleskøn er opstået ved at hankøn og hunkøn er slået sammen. I nogle danske dialekter er der stadig tre køn.

1B. Bøjning i tal

Substantiver kan bøjes i ental (singularis) og flertal (pluralis). På dansk markeres flertal ofte ved en endelse. Det kan være **-er** eller **-r** som f.eks. i **pris-er**, **skole-r**, og det kan være **-e** som i **dag-e**. Der er også andre muligheder, f.eks. at der slet ikke sættes nogen endelse på: **dyr** er flertal af **dyr**. Den situation beskriver man somme tider ved at sige at endelsen er **-0** (nul).

1C. Bøjning i bestemthed

På dansk kan substantiver bøjes i *bestemthed*:

	ubestemt form (den ubestemte artikel er understreget)	bestemt form (den bestemte artikel er understreget)
ental	<u>en</u> stol, <u>et</u> bord <u>en</u> fin stol, <u>et</u> grønt bord	stol <u>en</u> , bord <u>et</u> <u>den</u> fine stol, <u>det</u> grønne bord
flertal	stole, borde	stol <u>ene</u> , bord <u>ene</u> <u>de</u> fine stole, <u>de</u> grønne borde

Den *ubestemte artikel* på dansk er **en** for fælleskøn og **et** for intetkøn. I flertal er der ikke nogen ubestemt artikel. Den *bestemte artikel* står normalt ikke som et selvstændigt ord, men hægtes direkte bag på substantivet som en endelse: **-en/-et** i ental og **-ne** i flertal. I visse situationer står den dog foran og hedder da **den/ det** og i flertal **de**. Den efterhængte bestemte artikel er noget specielt for dansk og de øvrige nordiske sprog. På engelsk, tysk, fransk osv. bruges foranstillet bestemt artikel.

1D. Kasus

På nogle sprog skal substantiverne bøjes i forskellige *kasus* (fald) alt efter deres funktion i sætningen. På tysk har man fire kasus: *nominativ*, *akkusativ*, *genitiv* og *dativ*. På latin har man ud over disse også *ablativ*. Substantiverne og/eller de tilhørende artikler har forskellige former i de forskellige kasus.

De latinske betegnelser

Kasus kommer af latin **casus**, som betyder **fald**. Betegnelsen skyldes formentlig at substantiverne kan "falde" i forskellige former. Ordet **nominativ** kommer af **nominare**, som betyder at **nævne**. Ordet **akkusativ** kommer af **accusare**, som egentlig betyder at **anklage**. Ordet **genitiv** kommer af **genus**, som betyder **slægt**. Genitiv betegner altså egentlig et slægtskab eller tilhørsforhold. Ordet **dativ** kommer fra **dare**, som betyder at **give**. Dativ er altså en "give-kasus". Det passer godt med brugen.

På moderne dansk har substantiverne kun to mulige kasus: nominativ (nævnefald) og genitiv (ejefald). (Pronominerne har flere kasus). At substantiverne tidligere har haft flere kasus, ses af visse faste udtryk som **i sinde** og **på tide**, hvor endelsen **-e** er en rest af en tidligere dativendelse.

Danske substantiver sættes i genitiv ved at man tilføjer **-s**. Vi siger således **Simons hus** og **husets farve**. Et tilsvarende **-s** finder man på tysk : **Simons Haus**, **die Farbe des Hauses** (husets farve). På engelsk bruges **-s** især ved personer og da med en apostrof: **Simon's house**. I andre tilfælde bruges normalt en genitivomskrivning med **of**: **the colour of the house**. På spansk og fransk bruger man i alle tilfælde omskrivninger med **de**: **la casa de Simón**, **el color de la casa**, **la maison de Simon**, **la couleur de la maison**.

<https://sprogenesverden.systime.dk/?id=147>